

مقایسه واکنش‌های روان‌شناختی کودکان عادی و تیزهوش از طریق عناصر آزمون ترسیم

* سپیده یزدانی

** فرشته بخشی‌بجد

چکیده

آزمون‌های ترسیمی روش‌های تشخیصی فرافکنی‌اند که در آن‌ها از فرد خواسته می‌شود، موضوع یا وضعیتی را ترسیم کند تا عملکرد شناختی، بین‌فردی، یا روان‌شناختی او ارزیابی شود. هدف پژوهش حاضر مقایسه واکنش‌های روان‌شناختی کودکان تیزهوش و عادی از طریق عناصر آزمون ترسیم است. برای گردآوری اطلاعات، از پرسش‌نامه افسردگی، اضطراب، و استرس (DASS-42) و نقاشی آدمک رنگی استفاده شد. نمونه پژوهش 250 دانش‌آموز (119 دختر و 131 پسر) یازده تا سیزده‌ساله منطقه یک و دو شهر زاهدان بود که کودکان عادی به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای سهمی و کودکان تیزهوش به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. آزمون ترسیم آدمک رنگی و پرسش‌نامه 42-DASS در سه مقطع اول و دوم و سوم راهنمایی به صورت گروهی اجرا شد و داده‌ها، با استفاده از آمار توصیفی، آزمون «خی دو» و «تی» گروه مستقل تجزیه و تحلیل شدند. نتایج نشان داد که، بر اساس آزمون ترسیم، بین واکنش‌های روان‌شناختی کودکان عادی و تیزهوش تفاوت معناداری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: ترسیم آدمک رنگی، واکنش‌های روان‌شناختی، کودکان تیزهوش، کودکان عادی.

* کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه سیستان و بلوچستان yazdani.sepideh61@gmail.com

** کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه سیستان و بلوچستان fereshteh4220@yahoo.com

تاریخ دریافت: 1390/8/7، تاریخ پذیرش: 1390/9/15

1. مقدمه

اضطراب (anxiety)، استرس (stress)، و افسردگی (depression) از جمله رایج‌ترین مسائل و مشکلات روانی و عاطفی در دوران جوانی و نوجوانی به‌شمار می‌روند و بروز این‌گونه مسائل در اغلب کنش‌های شناختی، عاطفی، یا هیجانی تأثیر می‌گذارد و سلامت و بهداشت روان افراد جامعه را در معرض خطر قرار می‌دهد و در نهایت فرد را به سوی ازدست‌دادن تعادل روانی، عاطفی، و شناختی سوق می‌دهد (نصیرزاده و رسول‌زاده طباطبایی، 1388: 317-324). استرس، اضطراب، و افسردگی واکنش‌های روان‌شناختی (psychological reaction) فرد به موقعیت‌هایی است که فرد را در معرض خطر قرار می‌دهد. هر کدام از این سه واکنش روان‌شناختی می‌تواند جنبه تقویت‌کنندگی یا تخریب‌کنندگی داشته باشد (Cavanaugh et al., 2000: 65-74). روان‌شناسان اجتماعی اعتقاد دارند اضطراب، که عاملی مخرب و نابودکننده است، از طریق یادگیری و الگوبرداری آموخته می‌شود و می‌تواند باعث کاهش رضایت از زندگی افراد باشد. اضطراب اجتماعی به اضطراب یا تجربه هراسی اطلاق می‌شود که در موقعیت‌های میان‌فردی یا عملکردی ایجاد می‌شود. افراد دارای اضطراب اجتماعی بالا از ارزیابی منفی دیگران نسبت به خود و یا عملی که باعث شرمندگی می‌شود بیمناک‌اند. تحقیقات حاکی از آن است که اضطراب اجتماعی، از جمله اضطراب مرتبط با احساسات و رفتارها و نشانه‌های رضایت‌نداشتن از دیگران، با توجه زیاد به اطلاعات تهدیدآمیز اجتماعی همراه است. تئوری‌های شناختی در زمینه اضطراب حاکی از آن است که توجه انتخابی به تهدیدها اضطراب را شدیدتر می‌کند و قضاوت در زمینه رویدادهای اجتماعی را به انحراف می‌کشاند (Taylor et al., 2010: 403-408).

نقاشی بیان‌کننده احساسات و شخصیت کودکان است و به آن‌ها تعادل فکری و روحی می‌دهد. نقاشی برای کودک فقط وسیله‌ای برای تجزیه و تحلیل یا توضیح و تشریح موجودات و اشیا نیست، بلکه در عین حال وسیله‌ای برای بیان زندگی عاطفی اوست. یونگ معتقد است نقاشی‌ها حکم الفبای روان انسان را دارند و عامل رمزگشایی ذهن افراد به‌شمار می‌روند. در این میان رنگ‌ها بیش‌ترین تأثیر و کاربرد را دارند. تست ترسیم ابزاری برای آشکارکردن موضوع ناهشیار و نیمه‌هشیار است که ممکن است مراجع قادر به بیان ابراز کلامی و زبانی آن‌ها نباشند. تست فرافکن ترسیم می‌تواند تعارض‌های ناهشیار و هشیار، امیال، ترس‌ها، نیازهای شخص و همچنین راه‌های کلی پردازش و واکنش به دنیا را

معلوم کند (Willis et al., 2010: 233-239). در این چهارچوب محققان سعی کرده‌اند روابط بین برخی از مؤلفه‌ها و عناصر آزمون ترسیم آدمک (اندازه و کیفیت خط و ...) را با ویژگی‌های شخصیتی و وضعیت خلقی و عاطفی آزمودنی‌ها به هنگام ترسیم مشخص کنند. در جریان ترسیم آدمک، شخص خویش را با زبان تصویر به شکل بی‌بدیلی بیان می‌کند و احساسات و هیجانات خود را از طریق آدمک فرامی‌افکند (Ravin, 2001: 963-967).

مک‌آور (MacHover) به بررسی شکل و ساخت در نقاشی (اندازه، خط، و ...)، که کم‌تر در معرض تغییرات است و اساس سبک نقاشی را دربر می‌گیرد، اهمیت وافری می‌دهد (صرافان، 1382: 18-27). از آنجایی که سر معرف مرکز شخصیت و قدرت فکری و هوشی و عامل اصلی کنترل فشارهای درونی است، کودکان همیشه سرهای بزرگ ترسیم می‌کنند و صورت، به علت اهمیتی که دارد، اغلب تنها کشیده می‌شود. کودکان پرخاش‌گر جزئیات صورت را به شکل اغراق‌آمیزی بزرگ ترسیم می‌کنند، درحالی که کودکان خجالتی جزئیات آن را جا می‌اندازند و فقط دایره ترسیم می‌کنند و به‌ندرت صورتی را از نیم‌رخ می‌کشند. ترسیم دهان و دندان نمایان‌گر نیاز به مواد خوراکی یا به معنی پرخاش‌گری و یا در ارتباط با مسائل جنسی است. لب بسته نشان‌دهنده فشار و تنش و چانه نماد قدرت مردانگی است. ترسیم چشم‌ها دنیای درون نقاشی و اجتماعی بودن او را نشان می‌دهد. کودکان خودستا چشم‌ها را درنده و وحشی می‌کشند. چون چشم‌ها ارزش زیبایی دارد. دختران و دوست‌داران هم‌جنس خود چشم‌ها را خیلی بزرگ رسم می‌کنند. بینی در بعضی مواقع نشان‌دهنده مشکلات جنسی است. کودکان درون‌گرا اغلب برای آدمک پا نمی‌گذارند و یا او را در حالت نشسته نقاشی می‌کنند. بالاتنه، اگر باریک و لاغر باشد، مشخص‌کننده این است که کودک از اندام خود ناراضی است یا چاق است و یا از چاق شدن می‌ترسد؛ و بالاتنه لاغر نشان‌دهنده ضعف جسمانی است (فراری، 1382: 18-27). کودکی که وقتی که شکل آدم را می‌کشد، قبل از هر چیز شکل خود و یا درکی را بیان می‌کند که از بدن و تمایلاتش دارد. در واقع بین بعضی خطوط آدمک نقاشی‌شده و خصوصیات روانی و جسمی کودکی که آن را ترسیم کرده ارتباط‌های مشخصی وجود دارد، از طرف دیگر، تجزیه و تحلیل این نقاشی‌ها برای والدین و مربیان امکان شناخت کودک و کمبودهای احتمالی او را فراهم می‌کند.

2. سؤال

- آیا بین واکنش‌های روان‌شناختی کودکان تیزهوش و عادی تفاوت معناداری وجود دارد؟
- آیا عناصر تست ترسیم آدمک رنگی کودکان تیزهوش و عادی، بر اساس واکنش‌های روان‌شناختی، متفاوت است؟

3. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر کمی و از نوع علی - مقایسه‌ای است. جامعه آماری تحقیق دانش‌آموزان یازده تا سیزده‌ساله تیزهوش و عادی شهر زاهدان است و افتراق بین آن‌ها بر اساس آزمونی است که آموزش و پرورش، برای تعیین کودک تیزهوش و عادی و تحصیل در مدارس تیزهوشان و عادی، برگزار کرده است. روش نمونه‌گیری کودکان عادی خوشه‌ای سهمی و روش نمونه‌گیری کودکان تیزهوش نمونه‌گیری در دسترس بوده است؛ به این صورت که 250 دانش‌آموز مدرسه راهنمایی (91 دانش‌آموز تیزهوش و 159 دانش‌آموز عادی) از مناطق یک و دو شهر زاهدان انتخاب شده‌اند و آزمون ترسیم آدمک رنگی و پرسش‌نامه واکنش‌های روان‌شناختی (DASS-42)، در سه مقطع اول و دوم و سوم راهنمایی، به صورت گروهی اجرا و ارزیابی شد. با توجه به حجم جامعه، با استفاده از فرمول نمونه‌گیری زیر، تعداد نمونه برای گروه عادی و تیزهوش به طور جداگانه مشخص شد.

$$= \frac{(n \times \frac{1}{2})^2}{2}$$

4. ابزار پژوهش

1.4 مقیاس افسردگی، اضطراب، و استرس

مقیاس افسردگی، اضطراب، و استرس (Depression Anxiety Stress Scale) پرسش‌نامه‌ای خودگزارشی و 42 سؤالی در مورد اضطراب، افسردگی، و استرس است که مؤلفان لووی‌بند (Loviband and Loviband) آن را در سال 1995 طراحی کرده‌اند. کراوفورد و هانری پژوهشی بر روی 1771 نمونه غیر بالینی زن و مرد با سن بین 15/9 و 40/9 سال انجام دادند که در این مطالعه آلفای محاسبه‌شده برای مقیاس اضطراب 0/897 و برای مقیاس افسردگی 0/947 و برای مقیاس استرس 0/933 به دست آمد (Crawford and Henry,)

2003). در ایران نیز صاحبی و همکاران و رحیمی و همکاران اعتبار این ابزار را تأیید کرده‌اند (Sahebi et al., 2005: 50-60; Rahimi et al., 2007: 353-359). در مطالعه‌ی افضل‌ی و همکاران (1386)، آلفای کرونباخ مقیاس افسردگی برابر با 94% و آلفای کرونباخ مقیاس اضطراب برابر 85%، و در مقیاس استرس برابر با 87% است. در مطالعه‌ی مرادی‌پناه (1384) آلفای کرونباخ در حیطه‌ی افسردگی 94%، اضطراب 92%، و استرس 82% گزارش شده است (به نقل از افضل‌ی و همکاران، 1386). آنچه مؤلفان لووی‌بند (1995) در زمینه‌ی ضرایب آلفای کرونباخ مقیاس‌ها اعلام کرده‌اند به این شرح است: آلفای کرونباخ مقیاس افسردگی برابر با 91% و آلفای کرونباخ مقیاس اضطراب برابر 84% و همچنین آلفای کرونباخ استرس برابر با 84% هماهنگی بسیار بالایی دارد (Crawford and Henry, 2003).

2.4 آزمون ترسیم آدمک رنگی

آزمون ترسیم آدمک رنگی (DAP) یکی از آزمون‌های فرافکن است که می‌توان از آن به منظور تشخیص و برنامه‌ریزی‌های درمانی و ارزیابی نتیجه‌ی روان‌درمانی سود جست. این آزمون را ژاکلین روآیه، روان‌شناس فرانسوی، در سال 1977 ابداع و هنجارگزینی کرده است و به صورت فردی و گروهی اجرا می‌شود. به هر کودک یک جعبه شامل هفت مداد رنگی (آبی، قرمز، زرد، بنفش، قهوه‌ای، و سیاه)، یک مداد سیاه معمولی، یک پاک‌کن، و یک ورق کاغذ A4 داده می‌شود (برگه‌ی A4 به صورت عمودی به کودک داده می‌شود) و به او گفته می‌شود: «روی این کاغذ، به آدم بکش؛ تا اون‌جا که می‌تونی قشنگ باشه؛ اگه خواستی، رنگش کن». ضمناً به آزمودنی، در مورد انتخاب جای آدمک در کاغذ، اضافه‌کردن عناصر دیگر، و استفاده‌کردن یا نکردن از رنگ، آزادی کامل داده می‌شود (دادستان، 1388). پژوهش‌های بسیاری که درباره‌ی پایایی و اعتبار یا تأیید نتایج آزمون ترسیم آدمک انجام شده‌اند به یافته‌های بسیار رضایت‌بخشی دست یافته‌اند؛ تا جایی که مک‌آور بر این باور است که ترسیم آدمک می‌تواند به منزله‌ی امضای شخصی ترسیم‌کننده تلقی شود. پایایی نشانه‌های خاص آزمون ترسیم آدمک، بر حسب مطالعات مختلف، نسبتاً متغیر گزارش شده است. کامیل (kamil, 1983) بیان کرد که پایایی اکثریت نشانه‌های آزمون آدمک بالای 80% بوده است (Lilienfeld et al., 2000: 21-66; Raweley, 2005: 50-60). در مطالعه‌ی توماس و ویلیامز، ضریب پایایی (همسانی درونی) با استفاده از آلفای کرونباخ 82% و برای اندازه‌گیری هوش 92% گزارش شده است

(Thomas and Wiliyams, 2006: 6-24). در زمینه اعتبار تست‌های فرافکن، تحقیقات نشان داده‌اند که تست از حساسیت بالایی برخوردار است. ضریب اعتبار بازآزمایی، با استفاده از دستورالعمل هریس، برای تست ترسیم آدمک رنگی در حد متوسط 74% بوده است (فرهادی و پوراعتماد، 1387: 199-207 به نقل از مارنات، 1384). در پژوهش خدایاری‌فرد و همکاران، ضریب آلفا برای آزمون ترسیم آدمک رنگی برابر با 80% گزارش شده است (خدایاری‌فرد و همکاران، 1386: 455-496). در پژوهش حاضر، ضریب آلفا برای آزمون ترسیم آدمک رنگی برابر 76% گزارش شده است.

5. یافته‌ها

در بررسی این سؤال، که آیا بین واکنش‌های روان‌شناختی کودکان تیزهوش و عادی، با توجه به جنسیت، تفاوت معناداری وجود دارد، ابتدا با استفاده از آزمون t به مقایسه تفاوت آزمودنی‌ها در زمینه واکنش‌های روان‌شناختی و در نهایت با استفاده از آزمون خی دو به مقایسه فراوانی عناصر تست ترسیم آدمک دختران و پسران تیزهوش و عادی می‌پردازیم. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین دانش‌آموزان عادی دختر و پسر در هر سه زیرمقیاس واکنش روان‌شناختی افسردگی، اضطراب، و استرس تفاوت معناداری وجود دارد، اما بین دانش‌آموزان تیزهوش دختر و پسر در هیچ‌یک از سه زیرمقیاس تفاوت معناداری وجود ندارد، همچنین بین دختران عادی و تیزهوش نیز در هیچ‌یک از سه زیرمقیاس تفاوت معناداری وجود ندارد، ولی بین پسران عادی و تیزهوش تفاوت معناداری در زیرمقیاس استرس وجود دارد ولی در دو زیرمقیاس دیگر تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول 1. میانگین و انحراف استاندارد سه زیرمقیاس واکنش‌های روان‌شناختی دختر و پسر عادی، با استفاده از آزمون تی، با $df=156$

مقیاس واکنش‌های روان‌شناختی	گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	T	معناداری
افسردگی	پسران عادی	79	28/31	9/78	2/851	0/005
	دختران عادی	79	24/46	6/94		
اضطراب	پسران عادی	79	27/17	7/58	3/523	0/013

		6/56	24/32	79	دختران عادی	
0/002	3/089	8/25	31/00	79	پسران عادی	استرس
		7/65	27/08	79	دختران عادی	

در جدول 1 نتایج سه زیرمقیاس بین دو گروه دانش آموز عادی دختر و پسر با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان دهنده تفاوت بین این دو گروه در هر سه زیرمقیاس واکنش روان شناختی افسردگی، اضطراب، و استرس است؛ پسران عادی در هر یک از این زیرمقیاس ها نمره بیش تری کسب کرده اند.

جدول 2. میانگین و انحراف استاندارد سه زیرمقیاس واکنش های روان شناختی پسران عادی و تیزهوش، با استفاده از آزمون تی. با $df=129$

معناداری	T	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه	مقیاس واکنش های روان شناختی
0/212	0/974	6/94	24/32	79	پسران عادی	اضطراب
		9/82	25/51	52	پسران تیزهوش	
0/974	-1/257	6/57	24/46	79	پسران عادی	افسردگی
		7/013	26/44	52	پسران تیزهوش	
0/001	-3/251	7/65	27/08	79	پسران عادی	استرس
		9/85	32/07	52	پسران تیزهوش	

در جدول 2 نتایج سه زیرمقیاس بین دو گروه پسر عادی و تیزهوش با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان می دهد بین این دو گروه در زیرمقیاس واکنش روان شناختی افسردگی و اضطراب تفاوت معناداری وجود نداشته است، اما در زیرمقیاس استرس تفاوت معناداری وجود داشته، به طوری که پسر تیزهوش نمره بالاتری در این زیرمقیاس کسب کرده است.

در پاسخ به سؤال دوم، که آیا بین مقیاس ها و عناصر تست ترسیم آدمک رنگی کودکان تیزهوش و عادی، بر اساس واکنش های روان شناختی، تفاوت وجود دارد، نتایج نشان داده است که بین پسران عادی و تیزهوش در مقیاس سر و طرح بدنی تفاوت معناداری وجود دارد، اما در زیرمقیاس لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود ندارد؛ بین دانش آموزان عادی دختر و پسر، در مقیاس سر و کل تفاوت معناداری وجود دارد، اما در مقیاس طرح

بدنی، لباس، و رنگ تفاوت معناداری وجود ندارد؛ بین دختران عادی و تیزهوش، در مقیاس سر، طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود دارد؛ و بین دانش‌آموزان تیزهوش دختر و پسر، در مقیاس طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود دارد، اما در مقیاس سر وجود ندارد.

مقایسه تفاوت عناصر تست ترسیم آدمک رنگی پسران عادی و تیزهوش، بر اساس واکنش‌های روان‌شناختی، نشان می‌دهد که پسران تیزهوش افسرده آدمک را با بازو و ساق استوار و بدون تزئین لباس، و پسران عادی افسرده آن را با عوامل پیرامون، خط پیرامون سیاه، دهان پیشرفته، و گردن طویل کشیده‌اند؛ پسران تیزهوش مضطرب آدمک را با بازوی طویل، دهان خطی، و خط تنه زاویه‌دار و پسران عادی مضطرب آن را در سن بزرگ‌سالی و با سر بزرگ و دهان پیشرفته ترسیم کرده‌اند؛ پسران تیزهوش دارای استرس آدمک را با جنسیت مرد، دهان خطی، بینی معمولی، ساق ضعیف، و بدون تزئین لباس و پسران عادی دارای استرس آن را در وسط صفحه، با رنگ پیرامونی سفید، بینی معمولی، و دهان خطی کشیده‌اند.

مقایسه تفاوت عناصر تست ترسیم آدمک رنگی دختران عادی و تیزهوش، بر اساس واکنش‌های روان‌شناختی آن‌ها، نشان می‌دهد که دختران عادی افسرده آدمک را با گردن طویل، و دختران تیزهوش افسرده آن را با بازو و ساق استوار و بدون تزئینات لباس ترسیم کرده‌اند؛ دختران عادی مضطرب آدمک را بدون چانه و گونه، و دختران تیزهوش مضطرب آن را بدون دندان ترسیم کرده‌اند؛ دختران عادی دارای استرس آدمک را با سر بزرگ، و دختران تیزهوش دارای استرس آن را با جنسیت زن، بینی معمولی، دهان پیشرفته، ساق استوار، و بدون تزئینات لباس ترسیم کرده‌اند.

مقایسه عناصر تست ترسیم آدمک رنگی دانش‌آموزان تیزهوش دختر و پسر، با توجه به واکنش‌های روان‌شناختی آن‌ها نشان می‌دهد که پسران تیزهوش افسرده آدمک را با بازو و ساق استوار و بدون تزئین لباس، و دختران تیزهوش افسرده آن را با بازو و ساق استوار و بدون تزئینات لباس ترسیم کرده‌اند؛ پسران تیزهوش مضطرب آدمک را با بازوی طویل، دهان خطی، و خط تنه زاویه‌دار و دختران تیزهوش مضطرب آن را بدون دندان ترسیم کرده‌اند؛ پسران تیزهوش دارای استرس آدمک را با جنسیت مرد، دهان خطی، بینی معمولی، ساق ضعیف، و بدون تزئین لباس و دختران تیزهوش دارای استرس آن را با جنسیت زن، بینی معمولی، دهان پیشرفته، ساق استوار، و بدون تزئینات لباس ترسیم کرده‌اند.

مقایسه عناصر تست ترسیم آدمک رنگی دانش‌آموزان عادی پسر و دختر، با توجه به واکنش‌های روان‌شناختی آن‌ها، نشان می‌دهد که پسران عادی افسرده آدمک را در کنار عوامل پیرامون، با خط پیرامون سیاه، دهان پیشرفته، و گردن طویل و دختران عادی افسرده آن را با گردن طویل کشیده‌اند؛ پسران عادی مضطرب آدمک را در سن بزرگ‌سالی، با سر بزرگ، و دهان پیشرفته و دختران عادی مضطرب آن را بدون چانه کشیده‌اند؛ پسران عادی دارای استرس آدمک را در وسط صفحه و بدون رنگ پیرامونی، و دختران عادی دارای استرس آدمک را با سر بزرگ ترسیم کرده‌اند.

جدول 3. میانگین و انحراف استاندارد زیرمقیاس‌های تست ترسیم آدمک پسران عادی و تیزهوش، با استفاده از آزمون تی، با $df=129$

معناداری	T	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه	مقیاس‌های تست ترسیم
0/008	2/67	2/47	18/13	79	پسران عادی	سر
		4/35	16/53	52	پسران تیزهوش	
0/017	-2/40	7/38	21/13	79	پسران عادی	طرح بدنی
		7/87	24/38	52	پسران تیزهوش	

در جدول 3 نتایج مقیاس‌های تست ترسیم بین دو گروه پسر عادی و تیزهوش با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان می‌دهد بین این دو گروه در مقیاس سر و طرح بدنی تفاوت معناداری وجود دارد، اما در زیرمقیاس لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود ندارد، به طوری که پسران عادی در مقیاس سر و پسران تیزهوش در مقیاس طرح بدنی نمره بالاتری کسب کرده‌اند.

جدول 4. میانگین و انحراف استاندارد مقیاس‌های تست ترسیم آدمک دختران عادی و تیزهوش، با استفاده از آزمون تی، با $df=117$

معناداری	T	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه	مقیاس‌های تست ترسیم
0/000	5/78	2/77	19/96	79	دختران عادی	سر
		4/94	15/87	40	دختران تیزهوش	
0/002	3/20	6/60	23/07	79	دختران عادی	طرح بدنی
		8/23	18/60	40	دختران تیزهوش	
0/001	3/43	3/40	8/10	79	دختران عادی	لباس

		4/56	5/55	40	دختران تیزهوش	
0/000	7/48	9/97	9/00	79	دختران عادی	رنگ
		3/26	5/40	40	دختران تیزهوش	
0/000	5/25	10/90	51/37	79	دختران عادی	کل
		13/14	39/45	40	دختران تیزهوش	

در جدول 4 نتایج مقیاس‌های تست ترسیم بین دو گروه دختر عادی و تیزهوش با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین این دو گروه در مقیاس سر، طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل وجود دارد، به طوری که دختران عادی در هریک از زیرمقیاس‌ها نمره بالاتری کسب کرده‌اند.

جدول 5. میانگین و انحراف استاندارد مقیاس‌های تست ترسیم آدمک دانش‌آموزان تیزهوش دختر و پسر، با استفاده از آزمون تی، با $df=117$

معناداری	T	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه	مقیاس‌های تست ترسیم
0/001	-3/336	8/23	18/60	40	دختران تیزهوش	طرح بدنی
		7/76	24/21	51	پسران تیزهوش	
0/014	-2/401	4/56	5/55	40	دختران تیزهوش	لباس
		4/06	7/72	51	پسران تیزهوش	
0/000	-5/568	3/26	5/40	40	دختران تیزهوش	رنگ
		2/11	8/54	51	پسران تیزهوش	
0/001	-3/432	13/14	39/45	40	دختران تیزهوش	کل
		12/36	48/66	51	پسران تیزهوش	

در جدول 5 نتایج مقیاس‌های تست ترسیم بین دو گروه دانش‌آموز تیزهوش دختر و پسر با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان می‌دهد بین این دو گروه در مقیاس طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول 6. میانگین و انحراف استاندارد مقیاس‌های تست ترسیم آدمک دانش‌آموزان عادی دختر و پسر، با استفاده از آزمون تی، با $df=156$

معناداری	T	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	گروه	مقیاس‌های تست ترسیم
0/000	4/36	2/77	19/96	79	دختران عادی	سر

		2/47	18/13	79	پسران عادی	
0/007	2/71	10/90	51/37	79	دختران عادی	کل
		11/50	46/54	79	پسران عادی	

در جدول 6 نتایج مقیاس‌های تست ترسیم بین دو گروه دانش‌آموزان عادی دختر و پسر با استفاده از آزمون تی آورده شده است که نشان می‌دهد بین این دو گروه در مقیاس سر و کل تفاوت معناداری وجود دارد، ولی در مقیاس طرح بدنی، لباس، و رنگ تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول 7. فراوانی عناصر تست ترسیم با توجه به مقیاس‌های واکنش روان‌شناختی در کودکان تیزهوش پسر و دختر

معناداری	درجه آزادی	مجدور کای	فراوانی		سطوح	عناصر	زیرمقیاس واکنش‌های روان‌شناختی	
			دختر	پسر				
0/013	2	8/741	25	42	استوار	قدرت بازو	افسردگی	
			15	9	ضعیف			
0/002	2	8/069	2	9	جیب	تزیین لباس		
			9	16	دکمه			
			28	26	ندارد			
0/013	2	12/79	17	40	استوار	قدرت ساق		
			9	4	ضعیف			
0/005	2	10/304	24	42	طویل	اندازه بازو		اضطراب
			9	5	کوتاه			
0/014	2	7/802	11	26	خطی	دهان		
			28	22	پیشرفته			
0/002	1	6/736	3	8	معمولی	دندان		
			37	42	ندارد			
0/011	2	6/030	16	26	زاویه‌دار	خط تنه		
			19	22	انحنادار			
0/044	2	6/057	21	4	زن	جنسیت	استرس	
			4	34	مرد			
0/004	2	10/81	11	26	خطی	دهان		
			28	22	پیشرفته			
0/000	2	17/82	3	10	کشیده	بینی		

			28	31	معمولی	
0/041	2	6/39	17	40	استوار	قدرت ساق
			9	4	ضعیف	
0/005	2	6/003	2	9	جیب	تزئین لباس
			9	16	دکمه	
			29	26	ندارد	

جدول 7 نشان می‌دهد که بین نتایج آزمون مجذور کای دو گروه دانش‌آموز تیزهوش دختر و پسر، با توجه به زیرمقیاس‌های واکنش روان‌شناختی، تفاوت معناداری وجود داشته است، به طوری که کودکان تیزهوش افسرده در قدرت بازو $[\chi^2(2, N=92) = 8.741, p = 0.013]$ ، تزئین لباس $[\chi^2(2, N=92) = 8.069, p = 0.002]$ ، و قدرت ساق $[\chi^2(2, N=92) = 12.79, p = 0.013]$ را کسب کرده‌اند؛ کودکان تیزهوش مضطرب در اندازه بازو $[\chi^2(2, N=92) = 10.304, p = 0.005]$ ، ترسیم دندان $[\chi^2(1, N=92) = 6.736, p = 0.002]$ ، و خط تنه $[\chi^2(2, N=92) = 6.030, p = 0.011]$ را کسب کرده‌اند؛ و کودکان تیزهوش دارای استرس در جنسیت $[\chi^2(2, N=92) = 6.057, p = 0.044]$ ، دهان $[\chi^2(2, N=92) = 10.81, p = 0.004]$ ، بینی $[\chi^2(2, N=92) = 17.82, p = 0.000]$ ، قدرت ساق $[\chi^2(2, N=92) = 6.39, p = 0.041]$ ، و تزئین لباس $[\chi^2(2, N=92) = 6.003, p = 0.005]$ را کسب کرده‌اند.

جدول 8. فراوانی عناصر تست ترسیم با توجه به مقیاس‌های واکنش روان‌شناختی در کودکان عادی پسر و دختر

معناداری	درجه آزادی	مجذور کای	فراوانی		سطوح	عناصر	زیرمقیاس واکنش‌های روان‌شناختی	
			دختر	پسر				
0/015	2	8/430	22	42	دارد	عوامل پیرامونی	افسردگی	
			56	36	ندارد			
0/014	1	5/655	11	1	رنگی	خط پیرامون		
			67	78	سیاه			
0/005	2	10/657	10	32	خطی	دهان		
			67	46	پیشرفته			
0/021	2	7/772	12	16	کوتاه	گردن		
			47	54	طویل			
0/004	2	13/269	25	17	کودک	سن		اضطراب

			32	30	بزرگسال	
			0	0	پیر	
0/012	1	6/335	56	69	بزرگ	اندازه سر
			23	10	کوچک	
0/003	2	11/971	10	32	خطی	دهان
			68	46	پیشرفته	
0/034	2	6/572	27	16	دارد	چانه
			50	63	ندارد	
0/02	3	8/987	63	68	وسط	محل ترسیم
			7	2	راست	
			5	4	چپ	
			4	5	افقی	
0/04	1	4/064	56	69	بزرگ	اندازه سر
			23	10	کوچک	
0/03	1	4/365	63	6	سفید	رنگ پیرامون
			16	19	رنگی	

جدول 8 نشان می دهد که بین نتایج آزمون مجذور کای دو گروه کودکان عادی دختر و پسر، با توجه به زیرمقیاس های واکنش روان شناختی، تفاوت معناداری وجود داشته است، به طوری که کودکان عادی افسرده در عوامل پیرامونی $[\chi^2(2, N=158) = 8.430, p = 0.015]$ خط پیرامون $[\chi^2(1, N=158) = 5.655, p = 0.014]$ دهان $[\chi^2(2, N=158) = 10.657, p = 0.014]$ و گردن $[\chi^2(2, N=158) = 7.772, p = 0.021]$ را کسب کرده اند؛ کودکان تیزهوش مضطرب در عنصر سن $[\chi^2(2, N=158) = 13.296, p = 0.004]$ اندازه سر $[\chi^2(2, N=158) = 11.971, p = 0.003]$ دهان $[\chi^2(1, N=158) = 6.335, p = 0.012]$ و چانه $[\chi^2(1, N=158) = 6.572, p = 0.034]$ را کسب کرده اند؛ و کودکان تیزهوش دارای استرس در محل ترسیم $[\chi^2(3, N=158) = 8.987, p = 0.02]$ اندازه سر $[\chi^2(1, N=158) = 4.064, p = 0.041]$ رنگ پیرامون $[\chi^2(1, N=158) = 4.365, p = 0.03]$ و تزئین لباس $[\chi^2(2, N=92) = 6.003, p = 0.005]$ را کسب کرده اند.

جدول 9. فراوانی عناصر تست ترسیم با توجه به مقیاس های واکنش روان شناختی در پسران عادی و تیزهوش

زیرمقیاس واکنش های	عناصر	سطوح	فراوانی	مجذور	درجه	معناداری
--------------------	-------	------	---------	-------	------	----------

		آزادی	کای	تیزهوش	عادی	روان‌شناختی	
0/015	2	8/430	24	42	دارد	عوامل پیرامونی	افسردگی
			28	37	ندارد		
0/014	1	5/655	1	1	رنگی	خط پیرامون	
			51	78	سیاه		
0/011	2	9/005	43	62	استوار	قدرت بازو	
			5	7	ضعیف		
0/005	2	10/652	23	32	خطی	دهان	
			26	46	پیشرفته		
0/021	2	7/772	12	16	کوتاه	گردن	
			30	54	طویل		
			10	9	ندارد		
0/001	2	13/087	41	56	استوار	قدرت ساق	
			4	12	ضعیف		
0/014	2	8/513	9	17	جیب	تزئین لباس	
			17	36	دکمه		
			26	26	ندارد		
0/004	3	13/269	10	17	کودک	سن	
			26	30	بزرگ‌سال		
			0	1	پیر		
0/012	1	6/335	29	69	بزرگ	اندازه سر	
			23	10	کوچک		
0/005	2	10/557	43	61	طویل	اندازه بازو	
			5	8	کوتاه		
0/003	2	11/971	26	32	خطی	دهان	
			23	46	پیشرفته		
0/043	2	6/276	22	44	زاویه دار	خط تنه	
			27	27	انحنادار		
0/024	3	8/987	48	68	وسط	محل ترسیم	استرس
			0	2	راست		
			3	4	چپ		
			1	5	افقی		

0/009	2	9/496	26	32	خطی	دهان
			23	46	پیشرفته	
0/000	2	16/894	10	14	کشیده	بینی
			32	63	معمولی	
			10	2	ندارد	
0/034	1	4/365	44	60	سفید	رنگ پیرامون
			8	19	رنگی	

جدول 9 نشان می‌دهد که بین نتایج آزمون مجذور کای دو گروه پسر عادی و تیزهوش، با توجه به زیرمقیاس‌های واکنش روان‌شناختی، تفاوت معناداری وجود داشته است، به طوری که پسران عادی افسرده در عوامل پیرامونی $[\chi^2(2, N=131) = 8.430, p = 0.015]$ ، خط پیرامون $[\chi^2(1, N=131) = 5.655, p = 0.014]$ ، دهان $[\chi^2(2, N=131) = 10.652, p = 0.005]$ و گردن $[\chi^2(2, N=131) = 7.772, p = 0.021]$ را، و پسران تیزهوش افسرده در عنصر قدرت بازو $[\chi^2(2, N=131) = 9.005, p = 0.011]$ ، قدرت ساق $[\chi^2(2, N=131) = 13.087, p = 0.001]$ و تزئین لباس $[\chi^2(2, N=131) = 8.531, p = 0.014]$ را کسب کرده‌اند؛ پسران عادی مضطرب در عنصر سن $[\chi^2(2, N=131) = 13.296, p = 0.004]$ اندازه‌ی سر $[\chi^2(1, N=131) = 6.335, p = 0.012]$ ، و دهان $[\chi^2(2, N=131) = 11.971, p = 0.003]$ را، و پسران تیزهوش مضطرب در عنصر اندازه‌ی بازو $[\chi^2(2, N=131) = 10.557, p = 0.005]$ ، دهان $[\chi^2(2, N=131) = 8.089, p = 0.015]$ ، و خط تنه $[\chi^2(1, N=131) = 6.276, p = 0.043]$ را کسب کرده‌اند؛ و پسران تیزهوش دارای استرس در محل ترسیم $[\chi^2(3, N=131) = 8.987, p = 0.02]$ ، دهان $[\chi^2(2, N=131) = 9.496, p = 0.009]$ ، و بینی $[\chi^2(2, N=131) = 16.894, p = 0.000]$ را، و پسران عادی دارای استرس در عنصر رنگ پیرامون $[\chi^2(1, N=131) = 4.365, p = 0.03]$ را کسب کرده‌اند.

جدول 10. فراوانی عناصر تست ترسیم با توجه به مقیاس‌های واکنش روان‌شناختی در دختران عادی و تیزهوش

معناداری	درجه‌ی آزادی	مجذور کای	فراوانی		سطوح	عناصر	زیرمقیاس واکنش‌های روان‌شناختی
			تیزهوش	عادی			
0/024	2	7/465	10	12	کوتاه	گردن	افسردگی
			18	47	طویل		
0/004	1	6/736	3	7	معمولی	دندان	اضطراب

			37	72	ندارد	
0/032	2	6/572	4	27	دارد	چانه
			36	52	ندارد	
0/004	2	6/100	7	23	دارد	گونه
			33	56	ندارد	
0/041	1	4/064	31	56	بزرگ	اندازه سر
			9	23	کوچک	
استرس						

جدول 10 نشان می‌دهد که بین نتایج آزمون مجذور کای دو گروه دختر عادی و تیزهوش، با توجه به زیرمقیاس‌های واکنش روان‌شناختی، تفاوت معناداری وجود داشته است. به طوری که دختران عادی افسرده در ترسیم گردن $[\chi^2(2, N=119) = 7.456, p = 0.024]$ را و دختران تیزهوش افسرده در ترسیم گردن $[\chi^2(2, N=119) = 7.456, p = 0.024]$ را کسب کرده‌اند؛ دختران عادی مضطرب در ترسیم چانه $[\chi^2(2, N=119) = 6.572, p = 0.032]$ و گونه $[\chi^2(2, N=119) = 6.100, p = 0.004]$ را، و دختران تیزهوش مضطرب در ترسیم دندان $[\chi^2(1, N=119) = 6.736, p = 0.004]$ را کسب کرده‌اند؛ و دختران عادی دارای استرس در اندازه سر $[\chi^2(1, N=119) = 4.064, p = 0.041]$ را، و دختران تیزهوش دارای استرس در اندازه سر $[\chi^2(1, N=119) = 4.064, p = 0.041]$ را کسب کرده‌اند.

6. نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، که آیا بین واکنش‌های روان‌شناختی کودکان عادی و تیزهوش، با توجه به جنسیت، تفاوت معناداری وجود دارد، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین دانش‌آموزان عادی دختر و پسر در هر سه زیرمقیاس واکنش روان‌شناختی افسردگی، اضطراب، و استرس تفاوت معناداری وجود دارد، اما بین دانش‌آموزان تیزهوش دختر و پسر در هیچ‌یک از سه زیرمقیاس تفاوت معناداری وجود ندارد، همچنین بین دختران عادی و تیزهوش نیز در هیچ‌یک از سه زیرمقیاس تفاوت معناداری وجود ندارد، ولی بین پسران عادی و تیزهوش تفاوت معناداری در زیرمقیاس استرس وجود دارد ولی در دو زیرمقیاس دیگر تفاوت معناداری وجود ندارد. اکثر تحقیقاتی که تاکنون بر آزمون ترسیم آدمک رنگی انجام گرفته حساسیت این آزمون را به مسائل روان‌شناختی نشان داده است. همچنین، اغلب پژوهش‌ها درباره آشکار شدن مشکلات رفتاری کودکان در آزمون

ترسیم آدمک رنگی نشان داده است که ترسیم آدمک کودکانی که مبتلا به اختلالات رفتاری اند با کودکان عادی متفاوت است. کودک به وسیله نقاشی نگرش‌ها، حالات روحی، عواطف و احساسات زمان حاضر، و نیز احساسات و مسائل ریشه‌دار و ژرف‌تر خود را بیان می‌کند (Skybo et al., 2007: 15-28).

در مطالعه (Honigmann and Carrera, 1957)، با استفاده از آزمون مک‌آور به بررسی، توصیف، و تحلیل نقاشی‌های آدمک جمع‌آوری شده از بچه‌های اسکیمو در کبک کانادا و کودکان سرخ‌پوست در انتاریو کانادا پرداخته شد و نتایج بیان‌گر تفاوت‌های شخصیتی بین دو گروه در موضوع نقاشی بود (به نقل از فرهادی و پوراعتماد، 1387: 199-207). در مطالعه (Rudenberg, 2001) نقاشی آدمک کودکان دو تا هشت‌ساله، به منظور درک تأثیر زندگی مناطق شهری و تطابق با خشونت‌های رایج در امریکای جنوبی، بررسی شد و نتایج نشان داد که تفاوت معنادار بین قومی در میزان استرس و نشانه‌های هیجانی وجود دارد. بچه‌ها به شیوه‌های گوناگون به استرس پاسخ می‌دهند که بالاترین آن خشم و پرخاش‌گری بود (به نقل از فرهادی و پوراعتماد، 1387: 199-207).

در مطالعه برنیس، بین ویژگی‌های نقاشی دختران با پسران مهدکودکی تفاوت دیده شد. این تحقیق نشان داد که دختران در نقاشی‌ها جزئیات بیش‌تری می‌کشند و منظم و رنگارنگ نقاشی می‌کنند، در حالی که پسران نقاشی‌هایشان را شلوغ و درهم، ناکامل، و بی‌نظم می‌کشند (Bernice, 2004: 93-98).

هیکنینگ و همکارانش نقاشی بیماران روانی را تحلیل و با غیر بیماران مقایسه کردند و تفاوت در چهار تا سیزده آیم (مثل رنگ، شدت رنگ، کیفیت خط، فضای اطراف، و...) را گزارش کردند. ترسیم بیماران اسکیزوفرنیک به طور معناداری متفاوت از افراد غیر اسکیزوفرنیک است و ترسیم بیماران سرطانی، که تحت درمان جراحی کورتیکال بودند، منعکس‌کننده فشار روان‌شناختی، عمیقاً در تهدیدبودن تمامیت جسمی و خودپنداره‌شان، و تغییر تفسیر بدنی است (Hacking et al., 1996: 35-40). مک‌آور نشان داد که تست ترسیم آدمک تلاشی به فراخواندن شواهدی از تکانه‌ها، ویژگی‌ها، اضطراب‌ها، تعارض‌ها، و ویژگی‌های جبرانی فرد است و شواهد تجربی نشان داده است که ترسیم آدمک وسیله‌ای مفید در تعیین مشکلات روان‌شناختی و بدنی بچه‌ها و بزرگسالان است (cited Wiesel and Hershkovitz, 2000: 171-177). اندازه ترسیم مستقیماً منعکس‌کننده عزت نفس ترسیم‌کننده است؛ نه فقط اندازه شکل، بلکه اندازه

دست و پای رسم‌شده نیز بیان‌گر احساسات ترسیم‌کننده است؛ به طوری که، دست‌های بزرگ والدین نشان‌دهنده پرخاش‌گری و غیبت دست‌ها در والدین نشان‌دهنده خنثی‌بودن آن‌هاست (Marijcke et al., 2003: 3-12).

کودک وقتی که شکل آدم را می‌کشد قبل از هرچیز شکل خود و یا درکی را بیان می‌کند که از بدن و تمایلاتش دارد. درواقع بین بعضی خطوط آدمک نقاشی‌شده و خصوصیات روانی و جسمی کودکی که آن را ترسیم کرده است ارتباط‌های مشخصی وجود دارد. اگر آدمک در مجموع هماهنگ باشد، احتمال بسیاری وجود دارد که کودک کاملاً سازگار باشد. اگر برعکس آدمک مثلاً در اندازه‌ای خیلی کوچک یا در گوشه‌ای از کاغذ کشیده شده باشد به معنای این است که کودک خود را کم‌ارزش و از دیگران پایین‌تر می‌داند. پیکره‌های صاف و خشک را معمولاً کوچک‌ترها و یا بچه‌های خجالتی و پرخاش‌گری می‌کشند که برای ارتباط با دیگران با مشکل مواجه می‌شوند. بچه‌های سازگار وضعیت آدمک‌ها را کاملاً دقیق می‌کشند و تناسب اندام‌های مختلف را رعایت می‌کنند. کودکانی که تخیلات قوی‌ای دارند و توجه زیادی به بدن خود می‌کنند، اندام‌های مختلف آدمک را به حالتی زنده و شاد ترسیم می‌کنند (فراری، 1382: 18-27).

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، که آیا، بر اساس واکنش‌های روان‌شناختی، تفاوتی بین عناصر تست ترسیم آدمک رنگی کودکان عادی و تیزهوش وجود دارد، نتایج نشان داده است که تفاوت معناداری بین دو گروه پسر عادی و تیزهوش در مقیاس سر و طرح بدنی وجود داشته، اما در زیرمقیاس لباس، رنگ، و کل بین این دو گروه تفاوت معناداری وجود نداشته است. بین دو گروه دختر عادی و تیزهوش در مقیاس سر، طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود داشته است. بین دو گروه دانش‌آموز تیزهوش دختر و پسر در مقیاس طرح بدنی، لباس، رنگ، و کل تفاوت معناداری وجود داشته، اما در مقیاس سر تفاوت معناداری وجود نداشته است. بین دو گروه دانش‌آموز عادی دختر و پسر در مقیاس سر و کل تفاوت معناداری وجود داشته، اما در مقیاس طرح بدنی، لباس، و رنگ تفاوت معناداری وجود نداشته است.

همچنین نتایج در این مورد نشان می‌دهد که پسران تیزهوش افسرده آدمک را با بازو و ساق استوار (بیان‌گر جاه‌طلبی و تکبر) و بدون تزئینات لباس (بیان‌گر افسردگی و اضطراب)؛ پسران تیزهوش مضطرب آدمک را با بازوی طویل (بیان‌گر جاه‌طلبی و نیاز به تحقق خویشتن)، دهان خطی (بیان‌گر اضطراب و تنش)، و خط تنه زاویه‌دار (بیان‌گر

اضطراب، خشم، و مردانگی)؛ و پسران تیزهوش دارای استرس آدمک را با جنسیت مرد (بیان گر استقلال)، دهان خطی (بیان گر تنش و اضطراب)، بینی معمولی (بیان گر ترس و پرخاش گری)، ساق ضعیف (بیان گر نداشتن اعتماد به نفس و افسردگی)، و بدون تزئین لباس (بیان گر افسردگی و اضطراب) کشیده‌اند. دختران تیزهوش افسرده آدمک را با بازو و ساق استوار (بیان گر ایمنی و امنیت) و بدون تزئینات لباس (بیان گر افسردگی و اضطراب)؛ دختران تیزهوش مضطرب آدمک را بدون دندان (بیان گر نداشتن پرخاش گری)؛ و دختران تیزهوش دارای استرس آن را با جنسیت زن (بیان گر وابستگی و تبعیت جویی)، بینی معمولی (بیان گر ترس و پرخاش گری)، دهان پیشرفته (بیان گر شهوت گرایی و صرع خویی) و ساق استوار (بیان گر ایمنی و امنیت)، و بدون تزئین لباس (بیان گر افسردگی و اضطراب) ترسیم کرده‌اند. پسران عادی افسرده آدمک را همراه با عوامل پیرامون (بیان گر ترس، انزوا، و وابستگی)، با خط پیرامون سیاه (بیان گر غمگینی و افسردگی)، دهان پیشرفته (بیان گر تنش و شهوت گرایی)، و گردن طویل (بیان گر جاه طلبی و میل به برتری)؛ و پسران عادی مضطرب آن را در سن بزرگسالی (بیان گر پرخاش گری و توجه طلبی)، با سر بزرگ (بیان گر خوددوست داری و فزون گستردگی من)، و دهان پیشرفته (بیان گر تنش و شهوت گرایی)؛ و پسران عادی دارای استرس آن را در وسط صفحه (بیان گر هیجان ناپذیری) و بدون رنگ پیرامونی (بیان گر غمگینی) کشیده‌اند. دختران عادی افسرده آدمک را با گردن طویل (بیان گر جاه طلبی و میل به برتری)؛ دختران عادی مضطرب آن را بدون چانه (بیان گر بدخلقی و شادبودن)؛ و دختران عادی دارای استرس آن را با سر بزرگ (بیان گر خوددوست داری) ترسیم کرده‌اند.

ترسیم اشیای نامنعطف و بی جان (خط تنه زاویه دار) و واضح و روشن و فقدان برخی از عوامل (چانه، رنگ پیرامونی، و تزئین) نشان دهنده تنش یا قرارداشتن در موقعیت فشارزا و دفاعی است و ترسیم خط راست و بدون انحنا و رنگ آمیزی یک سره نشان دهنده ناامنی و اضطراب است. در ترسیم افراد مضطرب، اشیای بی جان، مرموز، بیگانه، بزرگ تر، و با خط واضح و روشن دیده می شود. این مطلب هم سو با یافته‌هایی بود که نشان داد ترسیم اشیای نامنعطف و سخت یا وجود عوامل پیرامونی نشان دهنده تنش یا موقعیت فشارزا یا دفاعی است که در ترسیم افراد افسرده دیده می شود (Schornstein and Derr, 1977: 297-300). در ترسیم افراد مضطرب، خطوط راست و زاویه دار و بدون انحنا دیده می شود؛ این مطلب ناهم سو با یافته‌های (Hammer, 1958) است که ترسیم خطوط یک سره نشان دهنده

سازگاری خوب است (cited Howe et al., 1987: 35-40)، و هم‌سو با یافته‌هایی است که خطوط شکسته و زاویه‌دار نشان‌دهنده ناامنی و اضطراب است (Buck, 1981)، و همچنین ناهم‌سو با یافته‌های شارپ است که رنگ‌ها را مربوط به تکانه‌های هیجانی و کنترل یک تمایل یا برعکس شراکت اجتماعی، کنترل ایگو، و افسردگی خاص فراگیر و خودبه‌خودی می‌داند (Sharpe, 1975) و ناهم‌سو با یافته‌هایی است که نشان داد کودکان سازگارتر در نقاشی‌هایشان بیش‌تر جنس مشابه خود را می‌کشند (Kenneth et al., 1982: 287-298). یافته‌های به‌دست‌آمده همچنین هم‌سو با یافته‌های مک‌آور است که اظهار داشت بین اندازه ترسیم، سطح عزت نفس و انرژی روانی شخص رابطه وجود دارد؛ نقاشی کوچک انعکاسی از خودپنداره پایین، افسردگی، فقدان انرژی، و درون‌گرایی است در حالی که نقاشی بیش از حد بزرگ نشان‌دهنده برون‌گرایی و تورم جبرانی در انرژی روانی، خودپنداره، و عزت نفس است که مشابه با خصایص بیماران آشفته است (به نقل از مارنات، 1384).

همچنین، اغلب پژوهش‌ها درباره رابطه مشکلات رفتاری و آزمون ترسیم آدمک رنگی نشان داد که ترسیم آدمک کودکان مبتلا به اختلالات رفتاری با کودکان عادی متفاوت است. در مطالعه مرادی مطلق و همکاران (1388)، که با هدف تعیین نشانه‌های ترسیم «خود» در نقاشی کودکان دارای مشکلات درونی‌سازی شده (اضطراب، افسردگی، شکایات جسمانی، و...)، کودکان دارای مشکلات برونی‌سازی شده (پرخاش‌گری و بزهکاری)، و کودکان به‌نحایت صورت گرفته است، نشانه‌های نقاشی‌های کودکان دارای مشکلات درونی‌سازی شده (آدمک بدون مو و با تنه مستطیل و مربع) نمادهای نارزنده‌سازی خود، پایین بودن اعتماد به نفس، و بازداری است و نشانه‌های نقاشی‌های کودکان دارای مشکلات برونی‌سازی شده (آدمک با سر بزرگ و مو) نمادهای ارزنده‌سازی خود و تمرکز بر خویشتن است.

همان‌طور که مطرح شد نقاشی آدمک، به مثابه فرافکنی دنیای درونی، می‌تواند اطلاعاتی در مورد علائق، اضطراب‌ها، دفاع‌ها، و بازداری‌های فرد نشان دهد، از این‌رو واکنش‌های روان‌شناختی نقش مهمی در ترسیم عناصر آدمک ایفا می‌کنند بنابراین می‌توان با بهره‌گیری از این شیوه ارزیابی غیر مستقیم به مشکلاتی پی برد که کودکان قادر به بیان آن‌ها نیستند و از این طریق مشکلات عاطفی و هیجانی آنان را بررسی کرد. این پژوهش، به منظور انجام دادن فعالیت‌های مناسب، فراهم کردن تجربیات مثبت، افزایش دادن سازگاری کودکان با شرایط استرس‌زا، و ابراز هم‌دلی و هم‌دردی با آنان، که سبب تغییر و کاهش واکنش‌های روان‌شناختی آنان می‌شود، نیازمند توجه خانواده‌ها، مسئولان آموزش

و پرورش، و صدا و سیماست.

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر نداشتن کنترل بر سایر متغیرهای تأثیرگذار است. بسیاری از نشانه‌های تأییدشده در پژوهش حاضر به پژوهش‌های تأییدکننده بیش‌تری نیاز دارند. این پژوهش فقط در بین کودکان انجام شده است، لذا پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی سایر گروه‌های سنی نیز بررسی شوند. بر مسئولان مدارس و خانواده‌ها لازم است با مد نظر قراردادن نشانه‌های واکنش‌های روان‌شناختی کودکان در ترسیم نقاشی آن‌ها، برای تأمین سلامت روانی کودکان اقدامات حمایتی و درمانی لازم را انجام دهند.

منابع

- افضلی، افشین، علی دلاور، احمد برجعلی، و محمود میرزمانی (1386). «ویژگی‌های روان‌سنجی آزمون DASS-42 بر اساس نمونه‌ای از دانش‌آموزان دبیرستانی کرمانشاه». *تحقیقات علوم رفتاری، دوره پنجم، ش 2*.
- خدایاری‌فرد، صبا، علیرضا عابدین، رخساره یکه‌یزداندوست، مه‌سیما پورشهریاری، و بنفشه غرابی (1386). «مقایسه نتایج آزمون‌های فرافکن ترسیمی در کودکانی که مورد کودک‌آزاری قرار گرفته‌اند با کودک عادی». *فصل‌نامه خانواده‌پژوهی، ش 9*.
- دادستان، پریخ (1388). *ارزش‌یابی شخصیت کودک بر اساس آزمون‌های ترسیمی، تهران: رشد*.
- دانش، عصمت (1383). *ارزیابی شخصیت و اختلال‌های روانی با آزمون ترسیم آدمک، کرج: گلشن اندیشه*.
- فراری، آنا اولیوریو (1382). *نقاشی کودکان و مفاهیم آن، ترجمه عبدالرضا صرافان، تهران: دیبا*.
- فرهادی، علی و حمیدرضا پوراعتماد (1387). «نشانه‌های پرخاش‌گری در آزمون نقاشی آدمک در پسران نه‌ساله». *اصول بهداشت روان، ش 3*.
- مارنات، گری گراث (1384). *راهنمای سنجش روانی برای روان‌شناسان بالینی، مشاوران، و روان‌پزشکان، ترجمه حسن پاشاشریفی و محمدرضا نیکخو، تهران: سخن*.
- مرادی‌مطلق، مونا، علیرضا عابدین، و محمود حیدری (1388). «تعیین نشانه‌های ترسیم خود در نقاشی سه گروه از کودکان دارای مشکلات درونی‌سازی‌شده، برونی‌سازی‌شده، بهنجار». *روان‌شناسی بالینی، ش 1*.
- نصیرزاده، راضیه، و کاظم رسول‌زاده طباطبایی (1388). «رابطه سازه‌های روان‌شناختی مقیاس DASS-42 با راهبردهای مقابله با تنیدگی». *علوم رفتاری، دوره سوم، ش 4*.

Bernice, L. (۲۰۰۴). 'Sex-role Ideology and Children's Drawings: Does the Jack-o-Lantern Amide or Scare?' *American Journal of Sex Roles*, Vol. ۵, No. ۱.

Cavanaugh, M. A., W. Boswell, M. V. Roehling, and J. W. Boudreau (۲۰۰۰). 'An Emoirical Examination of Self-Reported Work-Stress Among U.S. Managers', *Applied Psychology*, No. ۸۵.

- Crawford, J. R. and J. D. Henry (۲۰۰۳). 'The Depression Anxiety Stress Scales (DASS), Normative Data and Latent Structure in a Large Non-Clinical Sample', *British Journal of Clinical Psychology*, Vol. ۴۲, No. ۱۲.
- Hacking, S., D. Foreman, and J. Belcher (۱۹۹۶). 'The Descriptive Assessment for Psychiatric Art, A New Way of Quantifying Paintings by Psychiatric Patients', *Nervous and Mental Disease*, Vol. ۱۸۴, No. ۷.
- Howe, J. W., A. W. Burgess, and A. McCormack (۱۹۸۷). 'Adolescent Runways and Their Drawing', *The Arts in Psychotherapy*, Vol. ۱۴.
- Kenneth, J. Z., K. F. Jo-Anne, W. D. Robert, and J. B. Susan (۱۹۸۲). 'Human Figure Drawing of Gender-Problem Children, A Comparison to Sibling, Psychiatric, and Normal Controls', *Abnormal Child Psychology*, Vol. ۱۱, No. ۲.
- Lilienfeld, S. O., J. M. Wood, and H. N. Garb (2000). 'The Scientific Status of Projective Techniques' *Psychological Science in the Public Interest*, Vol. 1, No. 2.
- Marijcke, W., M. Veltman, and K. D. Browne (2003). 'Trained Raters' Evaluation of Kinetic Family Drawings of Physically Abused Children', *The Arts in Psychotherapy*, Vol. 30, No. 1.
- Rahimi, A., F. Ahamadi, and M. Gholiaf (2007). 'Effects of Applying Continuous Care Model (CCM) on Stress, Anxiety, and Depression in Hemodialysis Patients', *Shahid Beheshti Univ. Med. Sci.*, Vol. 4, No. 30.
- Ravin, R. L. (2001). 'Identification in Human Figure Drawing: Determining Projection with the Draw a Person Questionnaire', *The Sciences and Engineering*, Vol. 62.
- Raweley, S. (2005). *Aggression and Depression Assessed Through Art: Using Draw-a-Story to Identify Children and Adolescents at Risk*, New York: Brunner-Routledge.
- Sahebi, A., M. J. Asghari, and R. Salari (2005). 'Validation of Depression, Anxiety, and Stress Scale (DASS-21) for Iranian Population', *Iranian Journal of Psychology*, Vol. 1, No. 4.
- Schorstein, H. M. and J. Derr (۱۹۷۷). 'The Many Applications of Kinetic Family Drawings in Child Abuse', *Child Abuse Neglect*, Vol. ۱.
- Skybo, T., N. A. Rayan-Wenger, and Y. Su (۲۰۰۷). 'Human Figure Drawings as a Measure of Children's Emotional Status', *Pediatric Nursing*, Vol. ۲۲, No. ۱.
- Taylor, C. T., J. Bomyea, and N. Amir (2010). 'Attentional Bias away From Positive Social Information Mediates, The Link Between Social Anxiety and Anxiety Vulnerability to a Social Stressor', *Anxiety Disorders*, Vol. 24, No. 4.
- Thomas, O., J. R. Williams (2006). 'The Reliability of Scores for the Draw-a-Person Intellectual Ability Test for Children, Adolescents, and Adults', *Psychoeducational Assessment*, Vol. 24, No. 2.
- Wiesel, R. L. and D. Herskovitz (2000). 'Detecting Violent Aggressive Behavior Among Male Prisoners Through the MacHover Draw-a-Person Test', *The Arts in Psychotherapy*, Vol. ۲۷, No. ۳.
- Willis, L. R., S. P. Joy, and D. H. Kaiser (2010). 'Draw-a-Person-in-the-Rain as an Assessment of Stress and Coping Resources', *The Arts in Psychotherapy*, Vol. 37.